

Natyurmort janrida kompozitsion markaz yaratish va vizual muvozanatni ta'minlashning badiiy-pedagogik asoslari

Tolibova Umida Davlat qizi

Navoiy davlat universiteti

“Dasgohli rangtasvir” yo‘nalishi

4 - kurs “R”guruh talabasi

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada natyurmort janrida kompozitsion markazni yaratish va vizual muvozanatni ta'minlashning badiiy-pedagogik asoslari yoritiladi. Kompozitsiyaning markaziy nuqtasini to‘g‘ri aniqlash natyurmort asarining obrazlilik va estetik ifoda kuchini belgilovchi asosiy omil sifatida tahlil qilinadi. Shovdirov S.A.ning tasviriy san‘at metodikasiga oid ilmiy ishlari asosida kompozitsion markazni shakllantirishning samarali pedagogik yondashuvlari bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: natyurmort, kompozitsiya, markaz, vizual muvozanat, ritm, badiiy tafakkur, estetik idrok, pedagogika, san‘at ta‘limi.

Tasviriy san‘atda kompozitsiya — bu asarning ichki tuzilishi, uning hissiy ta‘sir kuchini belgilovchi asosiy qonuniyatdir. Natyurmort janrida kompozitsion markazni to‘g‘ri aniqlash va vizual muvozanatni saqlash rassomlik mahoratining eng muhim jihatlaridan biridir.

Kompozitsion markaz — bu tomoshabinning diqqatini jalb etuvchi, asarning badiiy mazmunini ochuvchi nuqta yoki buyumdur. U predmetlarning o‘zaro nisbatlari, rang kontrasti, yorug‘lik ta‘siri yoki shakliy ifoda orqali ajralib turadi. Natyurmortni o‘qitish jarayonida kompozitsion markazni shakllantirishni o‘rgatish talabalarda badiiy tafakkur, estetik sezgi va ijodiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Shovdirov S.A.ning (2017–2025) ilmiy izlanishlarida ta‘kidlanganidek, “kompozitsion fikrlash tasviriy san‘atni o‘zlashtirishning asosi bo‘lib, u o‘quvchining estetik idrokini kengaytiradi”. Shu bois, natyurmort janrini o‘qitishda kompozitsion markaz va vizual muvozanat masalalariga alohida e‘tibor qaratish zarur.

1. Kompozitsion markazning badiiy ahamiyati

Kompozitsion markaz natyurmort asarining ma‘no markazidir. U tomoshabinning diqqatini jamlaydi, asarning umumiy g‘oyaviy yo‘nalishini belgilaydi. Masalan, mevalardan tuzilgan natyurmortda eng yorqin yoki hajmli predmet (olma, mevazor idish va hokazo) kompozitsion markaz bo‘lishi mumkin.

Markazni aniqlashda o‘qituvchi talabalarga predmetlarning shakliy va rang kontrastini kuzatish, ularning joylashuvi orqali optik markazni topish usullarini o‘rgatadi. Shovdirov S.A. (2024) o‘z tadqiqotlarida kompozitsion markazni o‘rganish natyurmort tasvirini mantiqiy va estetik jihatdan to‘liq qilishini ta‘kidlaydi.

Kompozitsion markazni aniqlashda quyidagi elementlar asosiy rol o‘ynaydi:

- rang kontrasti (yorqin ranglar orqali markaz yaratish);

- shakl kontrasti (murakkab va soddalashtirilgan shakllar o'rtasida);
- yorug'lik markazi (yorug' joyda asosiy predmet joylashtiriladi);
- fazoviy joylashuv (markaziy obyektga nisbatan muvozanat saqlanadi).

2. Vizual muvozanat tamoyillari

Vizual muvozanat — bu asardagi barcha elementlarning joylashuvi orqali hosil bo'ladigan badiiy uyg'unlikdir. Natyurmortda muvozanatni saqlash asarning tabiiylik hissini yaratadi. Agar muvozanat buzilsa, asar notekis, beqaror ko'rinadi.

O'qituvchilar talabalarni vizual muvozanatni sezishga o'rgatishda amaliy mashg'ulotlardan foydalanadilar. Masalan, predmetlarni turli joylarga joylashtirib, ularning vizual ta'sirini tahlil qilish topshirig'i beriladi. Bu orqali talaba kompozitsion og'irlik markazlarini aniqlashni, ularni bir-biriga mutanosib tarzda joylashtirishni o'rganadi.

Shovdirov S.A. (2018)ning ilmiy ishlarida ta'kidlanishicha, "kompozitsion muvozanat san'at asarining ritmik yaxlitligini ta'minlaydi". Bunda predmetlarning o'lchami, shakli, rangi va joylashuvi o'zaro uyg'unlikda bo'lishi kerak.

3. Kompozitsion ritm va dinamika

Natyurmort kompozitsiyasida ritm — bu predmetlarning takrorlanishi, o'lchamdagi o'zgarishlar yoki ranglarning ketma-ketligi orqali hosil bo'lgan harakat hissidir. U asarning dinamikasini belgilaydi. Kompozitsiyada ritmni yaratish vizual muvozanatni mustahkamlaydi.

Pedagogik nuqtai nazardan, ritm bilan ishlash mashg'ulotlari talabalarni diqqatni jamlash, kuzatuvchanlikni oshirish va estetik sezuvchanlikni kuchaytirishga yordam beradi. O'qituvchi ritmni tahlil qilishda har bir elementning asardagi roli haqida savollar beradi: "Qaysi predmet markazda?", "Qayerda kontrast kuchli?", "Muvozanatni qayerda saqlash kerak?".

4. Pedagogik yondashuvlar

Kompozitsion markaz va vizual muvozanatni o'rgatish jarayonida quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

- **Tahliliy yondashuv:** talabalar tayyor san'at asarlaridan kompozitsion markazni aniqlashni o'rganadilar.
- **Eksperimental yondashuv:** predmetlar joylashuvini o'zgartirib, vizual muvozanat natijasini kuzatadilar.
- **Amaliy yondashuv:** o'z natyurmortlarini yaratish jarayonida kompozitsion markazni mustaqil topadilar.

Shovdirov S.A. (2023) o'z maqolalarida tasviriy san'atni o'qitishda "o'quvchilarni ijodiy qaror qabul qilishga undash" muhimligini qayd etadi. Aynan shu jarayon kompozitsion markazni topish orqali amalga oshadi.

Natyurmort janrida kompozitsion markazni yaratish va vizual muvozanatni saqlash o'quvchilarda estetik sezuvchanlik, kuzatuvchanlik va badiiy tafakkurni rivojlantiradi. Asardagi markazni aniqlash va muvozanatni ta'minlash orqali talaba

san'at qonuniyatlarini ongli ravishda o'zlashtiradi. Shovdirov S.A.ning metodik qarashlariga asoslanib, kompozitsion yondashuvni bosqichma-bosqich o'rgatish tasviriy san'at ta'limining samaradorligini oshiradi hamda o'quvchini mustaqil ijodiy izlanishga yo'naltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Шавдилов С. А. Подготовка будущих учителей к исследовательской деятельности // Педагогическое образование и наука. – 2017. – № 2. – С. 109-110.
2. Shavdirov S. A. Selection Criteria of Training Methods in Design Fine Arts Lessons // Eastern European Scientific Journal. – 2017. – № 1. – С. 131-134.
3. Shovdirov S. Method of organization of classes in higher education institutions using flipped classroom technology // AIP Conference Proceedings. – 2025. – Т. 3268. – № 1. – С. 070035.
4. Shovdirov S. A. Tasviriy san'atni o'qitishda o'quvchilarning sohaga oid o'quv kompetensiyalarini shakllantirish omillari // Inter education & global study. – 2024. – № 1. – С. 8-14.
5. Ibraimov X., Shovdirov S. Theoretical Principles of The Formation of Study Competencies Regarding Art Literacy in Students // Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – № B10. – С. 192-198.
6. Baymetov B. B., Shovdirov S. A. Methods of Organizing Practical and Theoretical Classes for Students in The Process of Teaching Fine Arts // International Journal on Integrated Education. – 2023. – Т. 4. – № 3. – С. 60-66.
7. Arnheim, R. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. University of California Press, 1974.
8. Gombrich, E. H. *The Story of Art*. London: Phaidon Press, 1995.
9. Федоров, В. П. *Основы композиции в изобразительном искусстве*. Москва: Искусство, 1980.
10. Eisner, E. W. *The Arts and the Creation of Mind*. Yale University Press, 2002.